תנ"כון tenachon

De Profeten, meegelezen met de leraren van Talmoed en Midrasj en met de grote Joodse verklaarders van de Middeleeuwen tot heden

6

Samengesteld door Eli Whitlau in nauwe samenwerking met Rabbijn Yehuda Aschkenasy en met medewerking van drs. Dodo van Uden en dr. Marcus van Loopik

2 Melachiem: de koningen van Jisrael en Jehoeda

Het boek Melachiem verklaart de geschiedenis van de koningen van Jisrael (het Noordrijk) en, korter, die van de koningen van Jehoeda (het Zuidrijk). Daarbij valt op dat het oordeel over de koningen van Jisrael veel negatiever is dan over de koningen van Jehoeda. Alle koningen van Jisrael *deden wat kwaad is in de ogen van de Eeuwige*, behalve Jehoe. Maar ook over hem is het oordeel uiteindelijk negatief. Want hoewel hij de Ba'alsdienst van zijn voorgangers met wortel en tak uitroeide, *week hij* [net als alle andere koningen van Jisrael] *niet af van de zonden waarmee Jerov'am, zoon van Nevat, Jisrael had doen zondigen: de gouden kalveren in Bet-Eel en in Dan* (10 : 29-31). De aanduiding van de ondergang van Jisrael is dan ook eenvoudig en rechtlijnig: vanaf het begin hadden *de kinderen van Jisrael gezondigd tegen de Eeuwige hun God* (–) *ze weken niet af van alle zonden die Jerov'am gedaan had*, en daarom *deed de Eeuwige Jisrael wijken van voor Zijn Aangezicht* (17 : 7-23). Het beeld dat we krijgen van de koningen van Jehoeda is ingewikkelder. Ook onder hen waren er velen die *deden wat kwaad is in de ogen van de Eeuwige*, maar daarnaast waren er ook steeds weer die *deden wat recht is in de ogen van de Eeuwige*. En daarom is de verklaring voor de ondergang minder rechtlijnig. Tot en met Chizkiahoe (18-20) wegen de daden van de koningen die trouw waren aan de Eeuwige op tegen de invloed van de koningen die gingen *op de weg van de koningen van Jisrael* (16 : 3). De omslag komt bij Chizkiahoe's zoon Menasjè. Zijn daden, *gruwelijker* (–) *dan alles wat de Amorieten deden* (21 : 11), doen de balans naar de negatieve kant doorslaan. De Eeuwige zal Jehoeda hetzelfde meetsnoer aanleggen als Jisrael (21 : 12). Menasjè's kleinzoon Josjiahoe is een van de meest positief beoordeelde koningen van Jehoeda: *Zoals hij was er geen koning vòòr hem, die terugkeerde naar de Eeuwige met heel zijn hart, heel zijn ziel en heel zijn vermogen, naar heel de Tora van Mosjè, en na hem stond er geen op als hij* (23 : 25). Maar zelfs zijn ingrepen, waarmee hij alle sporen van afgoderij uit Jehoeda verwijdert, kunnen de consequenties van Menasjè's daden niet meer ongedaan maken: *Maar de Eeuwige keerde niet terug van zijn grote, brandende toorn, die brandend toornde in Jehoeda vanwege alle boosheden waarmee Menasjè Hem boos had gemaakt. En de Eeuwige zei: Ook Jehoeda zal Ik van voor Mijn Aangezicht doen wijken, zoals ik Jisrael heb doen wijken* (23 : 26f). De 'point of no return' is gepasseerd... tot na de ballingschap. (DvU)

Melachiem 2 / 2 Koningen

NB 2Kon. 12:1 is in vele vertalingen 11:21

Overzicht boek

1 Laatste verhalen rond Eliyahoe 1:1-2:13
2 De profeet Elisja en de koningen van Jisrael 2:14-8:15 en 13:21
3 De verdere koningen van Jisrael 9:1-10:36; 13:1-25; 15:8-31; 17:1-5
4 De val van Sjomron 17:6-41
5 De koningen van Jehoeda 8:16-29; 11:1-21; 12:1-21; 14:1-15:7; 16:1-20; 18:1-24:20
6 De val van Jerusalem 25:1-30

Inhoud

2Melachiem: de koningen van Jisrael en Jehoeda 81
Eliyahoe, de onsterfelijke profeet 82
Eliyahoe, de genadeloze 82
Eliyahoe, helper in de nood 83
Eliyahoe, de vreugdebode 84
De profeten in het Koningenboek 85
De periode van de twee rijken 85
Elisja en de spottende knapen 86
Elisja, 'de heilige man Gods' 87
De genezing van Na'aman 87
De vier buiten het kamp 88
Wonder of mirakel? 89
De wonderen der tsaddikiem
Het water van Jericho 90
Omhoogvliedende letters 91
Geweld en verantwoordelijkheid 92
De Samaritanen 92
Chizkiahoe
2Kon. en de Schriftprofeten 93
De omkeer van Menasjè 94
Jchosjiahoe 95
Het lot van profeten 95
Lernen met *Tenachon* 96

B. Folkertsma Stichting voor Talmudica Burgemeester Lamhooylaan 18 1217 LD Hilversum Telefoon (035) 21940

Eliyahoe, de onsterfelijke profeet

1Kon. 2 vertelt hoe Eliyahoe in een storm werd weggenomen. Het mysterieuze gebeuren past bij wat we weten over zijn persoon. Overzien we daarom in het kort nog eens zijn leven, alvorens nader op deze passage in te gaan. Zijn leven balanceert tussen dat van een miraculeuze volksheld en dat van een grootse profeet. Zijn belangrijkste wapenfeit was de ononderbroken strijd tegen de Ba'als-dienst. Als een lichtflits treedt hij het boek Koningen binnen (1Kon. 17 : 1). Zijn plotselinge verschijning en daaropvolgende even plotselinge verdwijning, blijken kenmerkend voor heel zijn verdere optreden. De reaktie van Achav, aan wie hij jaren van droogte voorspelt, wacht hij niet eens af. In opdracht van God trekt hij zich terug in de woestijn, waar hij door raven in leven wordt gehouden (17 : 1-6). De wonderen die hij voor de niet-Joodse hulpvaardige weduwe in het verborgene verricht (17 : 7-21), bewijzen Gods macht over de natuur en bereiden ons voor op het gebeuren op de Karmel (18 : 20-46). Ze vormen het voorspel voor het gebeuren dat voor het oog van het hele volk op de Karmel zal plaatsvinden. Zoals de weduwe getuigt: *Nu weet ik, dat je een man Gods bent, en dat het woord van de Eeuwige in je mond waarheid is* (17 : 24), zo zal ook Israel op de Karmel getuigen: *Toen het hele volk dat zag, wierpen ze zich op hun aangezicht en zeiden: de Eeuwige, Die is God, de Eeuwige, Die is God* (18 : 39). Niet Ba'al, maar de Eeuwige is heer over de natuur, over regen en droogte, leven en dood. Als uitvoerder van Gods heerschappij zal Eliyahoe in latere tradities deel hebben aan de opwekking van de doden.

Tegenover de grandeur van zijn overwinning op de Karmel, wordt in hoofdstuk 19 zijn haast ontluisterende zwakte geplaatst, die hem dichter bij ons brengt. Het relaas laat zien dat de strijd voor waarheid en gerechtigheid niet alleen op het podium van de geschiedenis wordt uitgevochten, maar ook in stilte.

In de geschiedenis over de wijngaard van Navot (hoofdstuk 21), ontmoeten we Eliyahoe als strijder voor Gods gerechtigheid. Het verhaal kan tevens als gelijkenis worden gelezen: Navot vertegenwoordigt de trouw van Israel, dat vasthoudt aan het erfdeel van zijn vaderen: *Ik zal u de erfenis van mijn vaderen niet geven* (21 : 4). Izèvel belichaamt de hang naar macht en immoraliteit, die eigen is aan de afgodendienst (7). De persoon van Achav toont het gevaar van begeerte en assimilatie. Ook hier verdedigt de profeet Gods Naam en Zijn gerechtigheid tegenover de verlokkingen van het heidendom, en spreekt hij het oordeel uit.

In 2Kon. 1 zijn we opnieuw getuige van het grillige karakter van Eliyahoe. De grote helper in de nood wordt wederom de aanzegger en voltrekker van Gods gericht. Hij voorzegt de dood van koning Achazja, die voor zijn genezing hulp zoekt bij Ba'al Zevoev, de god van Ekron (1 : 1-6). Een vijftigtal gezanten door wie de koning hem wil laten halen, laat hij – uit vrees voor zijn leven? – door een vuur uit de hemel verteren.

De geschiedenis van de hemelvaart (2Kon. 2) vormt het sluitstuk van het aardse bestaan van een ongrijpbare persoonlijkheid, voor wie het plotselinge komen en gaan zo kenmerkend is. Zelfs uiterlijk blijft hij

Eliyahoe, de genadeloze

Eliyahoe's persoonlijkheid is een fascinerend mengsel van een voor niets terugschrikkende moed, vrees, moedeloosheid, genadeloze ijverzucht en tedere zachtheid. Een aantal midrasjiem legt het accent op de genadeloze Eliyahoe, wiens gebrek aan mededogen schril contrasteert met de barmhartigheid Gods. Volgens één zo'n midrasj zou Eliyahoe zijn voorzegging dat de dauw en de regen zouden uitblijven (1Kon. 17 : 1) eerst niet hebben willen ontbinden, hoewel het volk bijna van honger omkwam. Eliyahoe's zachte kant, zijn mededogen voor de weduwe en haar zieke kind, gaf God echter een troef in handen: 'Hoe werd het dekreet over de dauw en de regen ontbonden? Rabbi Jehoeda ben Pazzi zei: Vergelijk het met iemand die de medicijnkast van zijn meester had gestolen. Kort daarna raakte zijn zoon gewond. Hij keerde terug naar de geneesheer en zei: Mijn heer de genezer, genees mijn zoon! Deze sprak tot hem: Ga heen en breng me de medicijnkast terug, en ik zal je zoon genezen. Zo sprak ook de Heilige Hij zij gezegend tot Eliyahoe: Ga en ontbind het dekreet van de dauw, want alleen dauw en regen kunnen doden tot leven wekken. Dan zal Ik de zoon van de weduwe van Tsarfat genezen' (jBerachot 5, 9b).

De Babylonische talmoed (Berachot 6b) vertelt hoe Eliyahoe eens iemand doodde die tijdens het gebed zijn aandacht niet gericht had op de gemeenschap, in wier midden Gods Aanwezigheid verwijlt: 'Het gebeurde eens dat een man aan de achterzijde van de synagoge zijn gebed uitsprak, en zijn gelaat niet naar de synagoge richtte. Eliyahoe kwam langs en verscheen hem in de gedaante van een Arabische koopman. Hij sprak tot hem: Sta jij met de rug tegenover je meester? Hij trok zijn zwaard en doodde hem.' Op de volgende bladzijden vindt u midrasj die juist de zachte kant van Eliyahoe onderstreept.

(MvL)

ongrijpbaar. Ovadja is niet zeker of hij de profeet wel herkent (1Kon. 18 : 7). De gezanten van Achazja herkennen hem in het geheel niet (2Kon. 1 : 6 ev.); de koning moet op grond van de kleding gissen wie ze hebben gezien (8).
De duistere herkomst van de profeet, zijn bovenmenselijke krachten en de voorwetenschap van zijn opname in de hemel (2 : 1,3) hebben de fantasie geprikkeld. Vanaf de Middeleeuwen vinden we in mystieke overleveringen een opmerkelijke verklaring voor het feit dat in Tenach alleen van Eliyahoe wordt gezegd dat hij ten hemel is gevaren. Nergens vernemen we de naam van zijn vader of moeder. Bekend is alleen dat hij behoorde tot de inwoners van Gil'ad (1Kon. 17 : 1), aan de overkant van de Jordaan. In die richting vertrekt hij uiteindelijk weer. Welnu, wijst dit alles er niet op dat hij ook uit de hemel is néérgedaald? Volgens deze overlevering was Eliyahoe een engel die tijdens de schepping God gevraagd had tot hulp aan Israel en aan de mensheid naar de aarde te mogen afdalen. Zijn verzoek werd ingewilligd, maar pas gerealiseerd in de tijd van Achav en Achazja. Na zijn wederopname in de hemel zei de Allerhoogste, tevreden over Eliyahoe's optreden: 'Je zal altijd opzichter over Mijn kinderen blijven en het vertrouwen in Mij in de wereld verbreiden' (Jalkoet Re'oeveni op Gen 1 : 26; 20b).
Bekijken we nu het relaas uit 2Kon. 2 wat nader. Eliyahoe begeeft zich vanuit Gilgal naar Beet Eel en Jericho, vermoedelijk om de profeten aldaar zijn laatste instrukties te geven. Waarom speciaal op deze plaatsen? De geest van profetie was in de dagen van Eliyahoe zo wijd verbreid, dat overal profeten te vinden waren. Er waren zèlfs profeten in Beet-Eel, waar twee afgodsbeelden van kalveren waren geplaatst (vgl. 1Kon. 12 : 32), en in het door Jehosjoea vervloekte Jericho, dat Achav in strijd met Gods woord had laten herbouwen (1Kon. 16 : 34; Tosefta Sota 12 : 5).
Tot twee keer toe vraagt Eliyahoe aan Elisja hem alleen te laten (2+4). Volgens Rasji was dit uit bescheidenheid, om zijn leerling niet tot getuige te maken van zijn glorieuze hemelvaart. Volgens Malbiem wilde hij álle profeten deel laten hebben aan zijn geest, en niet alleen Elisja. Elisja, al rijkelijk begiftigd met profetische gaven, hoopte echter op een extra aandeel (9) en wilde zijn meester onder geen voorwaarde verlaten. De andere profeten beschouwden zich niet als leerlingen van Eliyahoe, maar als gelijken, zoals blijkt uit hun vraag aan Elisja: *Weet je dat de Eeuwige je heer* [let wel: niet 'onze heer'!] *boven je hoofd zal wegnemen*? (3+5). Nadat Eliyahoe was opgestegen, verloren ze echter hun profetische vermogens, in tegenstelling tot Elisja, die dubbel werd begiftigd (10 ev.). Dit verklaart hun onzinnige voorstel om de verdwenen Eliyahoe te gaan zoeken: *Zie toch, er zijn onder je knechten vijftig kloeke mannen, laten die toch je heer gaan zoeken* (16; zie tegenstelling met 2+4).
Volgens een andere oude uitleg werd Eliyahoe voor straf weggenomen, omdat hij in zijn fanatieke strijd tegen de Ba'alsdienst en in zijn zelfbeklag elk mededogen met het volk Israel had verloren. In 1Kon. 19 : 14 lezen we immers; *Ik heb vurig geijverd voor de Eeuwige, de God der heirscharen, want de kinderen Israels hebben Uw verbond verlaten*. En dan volgt *En de Eeuwige sprak: keer op je schreden terug* (–) *en Elisja de zoon van Sjafat uit Avel Mechola moet je in jouw plaats tot profeet zalven* (19 : 15-16). 'Waarom zegt de Schrift *in jouw plaats*? *Dat betekent niet*

Eliyahoe, helper in de nood
In tal van verhalen schildert de traditie Eliyahoe als helper van de armen in hun nood. Typerend voor veel van die verhalen is deze aggada (Beet haMidrasj 5, 140): 'De wijzen, ten goede vermeld, vertelden van een zeer arme man, met een vrouw en vijf kinderen. Toen hij eens moedeloos was, en geen nering had om van te leven, sprak zijn vrouw tot hem: Kom, ga naar de markt. Wie weet zal de Heilige Hij zij gezegend inkomsten voor je beschikken, zodat we niet omkomen van de honger. Hij sprak tot haar: Waar moet ik heen? Ik heb geen verwanten en geen vrienden die me uit deze ellende kunnen verlossen. Er is alleen het mededogen van de hemel. De vrouw zweeg. Maar toen de kinderen opnieuw huilden en schreeuwden van de honger, zei ze opnieuw tot hem: Ga naar de markt, opdat je geen getuige zal zijn van de dood van je kinderen. Weer antwoordde hij: Waar moet ik heen? Zelfs kleren om aan te trekken heb ik niet. De vrouw had nog een gescheurd kleed, en dat gaf ze haar man om zijn naaktheid mee te bedekken. Hij ging naar buiten, maar bleef daar in vertwijfeling staan, niet wetend waar hij heen moest gaan. Hij weende, richtte zijn ogen naar de hemel en sprak: Heer der wereld, U weet dat ik niemand heb om mijn beklag te doen over mijn armoede en benauwenis, zodat hij zich over mij ontfermen zou. Ik heb geen broer, geen familie, geen vriend, en mijn kleine kinderen schreeuwen van de honger. Moge Uw liefderijke trouw, o Eeuwige, met ons zijn, ontferm U zich dan over ons. En zo niet, neem ons dan tot U, opdat we rust vinden van de smart. Zijn hulpgeroep steeg op naar de hemel. Daarop kwam Eliyahoe naar hem toe, zijn naam zij ten goede vermeld, en zei tot hem: Wat is er met je, en waarom huil je zo? En de man vertelde Eliyahoe wat er was. Eliyahoe sprak tot hem: Voel je niet bezwaard. Neem mij, en verkoop mij als slaaf op de markt. Neem de prijs die ik zal opbrengen en leef daarvan. Hij antwoordde

anders dan: Jij kan niet langer profeet zijn' (Mechilta, Bo, petichta; en zie ook de midrasj die we citeerden in *Tenachon over de Tora*, nr. 22, p. 355). Ook de andere profeten uit zijn school zouden geen mededogen hebben gekend, met uitzondering van Elisja, en dáárom zouden zij hun gave hebben verloren. Alle profetie heeft immers een dubbele taak: zowel het aanzeggen van het oordeel als ook de oproep tot ommekeer en de heilsverkondiging. Zo verklaart Rabbi Sjim'on in het vervolg van deze uitleg: 'Niet alleen met Mosjè werd [*vanuit de hemel*] slechts omwille van Israel gesproken, maar met álle profeten werd alleen omwille van Israel gesproken' (Mechilta, aldaar). Door Eliyahoe's hemelvaart als een straf te duiden, slaat de Mechilta een brug naar de latere profeten, die allen woorden van oordeel én troost combineerden. En daarom gaat het in deze midrasj. In andere midrasjiem wordt Eliyahoe's ijver daarentegen positief beoordeeld (zie blz. 78). Denkt u vooral niet dat de midrasj zichzelf daarmee tegenspreekt. Verschillende midrasjiem over dezelfde tekst onderstrepen andere aspecten die uit de tekst te lezen zijn, en die alle even geldig zijn.

Nadat zijn meester was weggenomen, sloeg Elisja met de achtergebleven mantel van Eliyahoe op het water en scheidde hij het water van de Jordaan tot een doorgang (2Kon. 2 : 14), net als Mosjè bij de Rietzee en Jehosjoea bij de intocht in Kena'an. Het maken van een doorgang door het water verwijst naar de Messiaanse bevrijding, waarvan Uittocht en Intocht voorafspiegelingen zijn.

Het veelkantige beeld van Eliyahoe uit Tenach heeft doorgewerkt in latere rabbijnse legenden. Elk moment kan hij als de verbeten aanklager opduiken. Maar toch overheerst in de aggada de zachte kant van de profeet. Alle Joodse harten heeft hij weten te veroveren als pleitbezorger voor Israel, als helper in de nood, gever aan de armen, beproever van de rijken, trooster van rouwenden en genezer van zieken. Samen met de Torageleerden bestudeert hij de Tora.

Een wenk naar de toekomstige taken van Eliyahoe ligt besloten in Mal. 3 : 23-24 (soms 4 : 5-6): *'Zie, Ik zend jullie de profeet Eliyahoe, voordat de grote en geduchte dag van de Eeuwige komt. Hij zal het hart van de vaderen terugvoeren tot de kinderen en het hart van de kinderen tot de vaderen'.*

Eliyahoe zal de komst van de masjiach aankondigen, vrede tussen ouders en kinderen brengen, Israel opnieuw in twaalf stammen indelen, onopgeloste halachische vraagstukken oplossen, en betrokken worden bij de opstanding der doden. Wanneer de rechtvaardigen het paradijs zullen betreden, zal hij hen aankondigen met de woorden van Jesj. 26 : 2: *Open de poorten, opdat een rechtvaardig volk binnengaan mag, dat Zijn trouw bewaart* (vgl. Pirké deRabbi Eliëzer, 15).

Bij elke sjabbatuitgang wordt in Joodse huizen de komst van Eliyahoe als aankondiger van de Masjiach toegezongen met de woorden: 'Dat hij spoedig tot ons komen mag, met de Masjiach, Davids zoon.'

(MvL)

hem: Hoe kan ik u verkopen? Iedereen weet dat ik geen slaaf bezit. Ik ben bang dat ze zullen zeggen: Jijzelf bent de slaaf en die ander is je meester. Maar Eliyahoe sprak: vrees niet, doe wat ik je opdraag. En wanneer je mij verkocht hebt, moet je mij één zoez van de opbrengst geven. En zo deed hij. Hij bracht hem naar de markt, en allen dachten dat de arme man de slaaf was en Eliyahoe zijn meester. Maar toen ze ernaar vroegen zei Eliyahoe: Hij is mijn meester en ik ben zijn slaaf. Toen kwam een van de koninklijke prinsen langs. Die zag de slaaf en wilde hem kopen voor de koning. Eliyahoe stond daar als slaaf en men prees hem aan voor achttien zoez. Eliyahoe fluisterde hem toe: Verkoop me aan deze prins, maar vraag niet meer voor me. En zo deed hij. Hij ontving van de prins achttien zoez, en gaf één daarvan aan Eliyahoe. Deze stopte hem terug in zijn hand en zei: Neem hem en leef ervan, jij en je huisgenoten. Gebrek en armoe zullen je al je dagen niet meer treffen. En Eliyahoe ging mee met de prins...

Eliyahoe de vreugdebode

Vooral in de liederen ('zemirot') die bij het afscheid van de Sjabbat worden gezonden, figureert Eliyahoe als bode van de verlossing. Van één van deze liederen luidt het refrein: *Eli, chiesj go'ali*: 'Mijn God, doe snel toch komen mijn verlosser, Uw dienaar, Eliyahoe de profeet, de vreugdebode van mijn God, dat hij mij wijsheid schenken mag'. Aan het eind van het lied wordt Israel vergeleken met een geliefde vrouw en met een duif: 'Jouw koning zal tot je komen, je bent zo liefelijk, en tegemoet komt je Mijn vriend: de man uit Gil'ad, de Tisjbiet [*Eliyahoe*]. Honing zal druppelen van duivelippen, want gekomen is de tijd om haar gunst te bewijzen, aan Tsion, het zo begeerlijk erfdeel.'

(MvL)

De profeten in het Koningenboek

Een van de kenmerken van vrijwel elk bijbelboek is de spanning tussen menselijk initiatief en leiding Gods. Hoewel alle onheilen die het volk gebeuren van menselijke vijanden komen, herkent de schrijver van het Koningenboek er de hand Gods in. De opstanden van Edom en Damascus zijn opgeroepen door God (1Kon. 11 : 14-23). Hetzelfde geldt voor de verwoestingen door de Assyriërs en de Babyloniërs. Het zijn de profeten die dit verband steeds weer onderstrepen. In tegenstelling tot de latere profetische boeken, waar de nadruk ligt op het voorwaardelijke van de profetieën ('als jullie zo voortgaan dan...'), wordt in Koningen de vervulling van vrijwel elke profetie tot in details verhaald. De vervulling kan korte tijd in beslag nemen, zoals Achia's voorspelling van de breuk in de monarchie, dat een hoofdstuk later werkelijkheid wordt (1Kon. 11 : 31-39, 12 : 15). Maar ze kan ook eeuwen op zich laten wachten, zoals de voorspelling over het uiteindelijke lot van het altaar in Beet-Eel ten tijde van Jerov'am (1Kon. 13 : 1-10) en haar verwerkelijking tijdens de hervormingen van Josjiahoe (2Kon. 23 : 15-16). Het steeds weer optreden van profetie en vervulling onderstreept de gedachte van Gods leiding over de geschiedenis met een ondubbelzinnigheid die we in andere boeken niet vinden. Alle grote en vele kleinere gebeurtenissen worden beschreven als het gevolg van Gods ingrijpen in de geschiedenis. De voornaamste zijn Sjlomo's troonbestijging en de bouw van de Tempel, waarmee de belofte van de profeet Natan aan David vervuld wordt (2Sam. 7 : 11-13); de scheuring van het rijk als consequentie van Sjlomo's falen, voorzegd door de profeet Achia (1Kon. 11 : 29-39); de verwoesting van het Noordrijk Israel en de verbanning van de bevolking als consequenties van de zonden van Jerov'am, ook door Achia voorzegd (1Kon. 14 : 15-16); en de verwoesting van Jehoeda, Jerusalem en de Tempel, de dramatische climax van het boek, die door meer dan één profeet wordt voorzien: Jesjaja zegt het Chizkiahoe in 2Kon. 20 : 17-18 ten aanzien van de nazaten van de koning. In 21 : 13-14 breiden anonieme profeten de dreiging uit tot de hele gemeenschap en vergelijken haar lot met dat van het Noordrijk. De profetes Choelda herhaalt het in 22 : 16-17 tegenover Josjiahoe en de schrijver zelf doet het nog eens in 24 : 2-4. In de loop van het boek winnen de profeten meer en meer aan gewicht. En er is geen profeet in het Koningenboek wiens woorden we niet in hetzelfde boek bewaarheid vinden.

Van de meeste profeten weten we weinig meer dan hun profetieën. Eliyahoe en Elisja springen er echter uit als complexer karakters, wier invloed verder strekt dan hun politieke betrokkenheid. Beiden zijn nauw verbonden met het gewone volk en vele verhalen over hen klinken dan ook als volksverhalen. In een boek dat vrijwel uitsluitend over de heersende klasse gaat, herstellen deze verhalen het gevoel voor de alledaagse werkelijkheid en wijzen ze op de populariteit van beiden onder het volk. Contrasten zijn ze overigens wel! Eliyahoe is een solitaire figuur, afstandelijk, en geheimzinnig in zijn komen en gaan, voortdurend in opstand tegen het koningshuis, dat hem zelfs tot vluchten dwingt. Zijn gevoel voor dramatiek, voor het alles-of-niets, wordt het best geïllustreerd in zijn optreden tegenover

De periode van de twee rijken

Hoewel het noordrijk Israel en het zuidelijke rijk Jehoeda politiek en qua eredienst met elkaar wedijverden en zelfs nu en dan met elkaar in oorlog kwamen, waren de overeenkomsten tussen beide rijken toch groter dan de verschillen. Het nationale bewustzijn, zoals dat tot uiting kwam in de literaturen van beide rijken, was ondanks de scheiding toch dat van één volk. Evenmin leidden de politieke grenzen in het kleine gebied tot een breuk in de nauwe economische banden tussen de twee delen van het volk. Een economische crisis in één van beide rijken leidde onvermijdelijk tot een recessie of een crisis in het andere rijk, en aan een bloeiperiode hadden beide gelijkelijk deel. Ondanks het verschil in de lokaties en de vorm van de eredienst, bleef de grootste gemene deler de cultuur en de gemeenschappelijke geschiedenis, zoals de uittocht uit Egypte en de overlevering van de voorouders.

Met dat al waren er ook duidelijke verschillen tussen Israel en Jehoeda. Jehoeda onderscheidde zich door het koningschap van het huis van David, dat continuïteit waarborgde en het rijk de bloedige interne oorlogen bespaarde die zich in Israel afspeelden tussen rivalen die dongen naar het koningschap. De oorzaken voor Jehoeda's continuïteit waren de heiligheid die het koningschap van David omgaf en die afstraalde op zijn huis; de nauwe band tussen het koningshuis en de Tempel en het feit dat het koninkrijk stoelde op de stam Jehoeda en de daarmee al sinds mensenheugenis verbonden stammen. Zo niet Israel, dat bezocht werd door een voortdurende wisseling van koningshuizen, gepaard gaande met bloedige oorlogen. Elke wisseling van dynastie leidde niet alleen tot slachtoffers onder de verwanten van het vorige koningshuis, maar ook tot grote verschillen in bestuur en politieke visie. De periode van het huis van Jehoe duurde langer dan alle andere, maar ook zijn huis bleef niet langer dan vier generaties aan de macht.

De voornaamste oorzaken voor het

de Ba'alspriesters in 1Kon. 18. Elisja is een heel andere figuur. Wanneer hij tot profeet geroepen wordt is hij aan het ploegen op zijn land en wil hij eerst afscheid nemen van zijn ouders. Hij omringt zich met leerlingen, heeft veel meer gevoel voor de zwakheden van mensen dan Eliyahoe, is steeds op zoek naar realistische oplossingen. Zijn vele wonderen spelen zich merendeels af in besloten kringen. De verhouding tussen Eliyahoe en Elisja heeft veel weg van die tussen Mosjè en Jehosjoea. Het Koningenboek suggereert zelf het verband. Net als Mosjè krijgt ook Eliyahoe een openbaring op Sinaj, na een reis van veertig dagen door de woestijn (1Kon. 19). Net als Mosjè wordt ook hij door God gevoed in de woestijn (1Kon. 17 : 4; 19 : 5-7), en voedt hij ook anderen (17 : 14-16). De slachting onder de Ba'alspriesters als reaktie op de afgodendienst in 1Kon. 18 doet denken aan de nasleep van het Gouden-Kalf-incident in Ex. 32 : 26-29. Nog verrassender is echter de reeks gebeurtenissen rond de dood van Eliyahoe in 2Kon. 2. Vergezeld door Elisja klieft hij de Jordaan om aan de overzijde te sterven, op de plaats (aldus *Me'am Loeez*) waar ook Mosjè stierf. Zijn dood is even mysterieus als die van Mosjè, wiens graf onbekend blijft (Deut. 34 : 6). Net als Mosjè stelt hij naar Gods bevel (1Kon. 19 : 16) zijn eigen opvolger aan in de persoon van Elisja, wiens overeenkomst met Jehosjoea onmiskenbaar is: Ook Elisja splijt het water van de Jordaan om het land binnen te komen, en stelt zich aan het hoofd van 'zijn mannen', de groep profeten die trouw gebleven was aan Eliyahoe, om het land opnieuw voor de God van Israel te veroveren. Dat Jericho de eerste plaats is waar hij zich ophoudt, versterkt de analogie.
Zoals Jehosjoea de trouwe leerling was van Mosjè en niet week van zijn zijde (Ex. 33 : 11), zo week ook Elisja niet van de zijde van Eliyahoe, die hij zijn vader, dwz. zijn leraar noemt (2Kon. 2). Wanneer Mosjè in opdracht van God Jehosjoea tot zijn opvolger aanstelt, legt hij hem de handen op: *en leg van je glans op hem* (Num. 27 : 23). Elisja wordt door Eliyahoe 'gezalfd' (1Kon. 19 : 15) door de mantel over te nemen die van Eliyahoe afgevallen was (2Kon. 2 : 13). 'Dit was de mantel waarmee Eliyahoe zijn gezicht had bedekt bij zijn openbaring op Sinaj, en die daarmee het teken werd van zijn intieme relatie met God' (Malbiem). Door het overnemen van deze mantel kwam nu Elisja in die intieme relatie te staan. Als eerste teken daarvan splijt ook hij nu de Jordaan, zoals Eliyahoe kort tevoren had gedaan en maakt hij, net als Mosjè in Ex. 15 : 25, ondrinkbaar water drinkbaar.
Door tussen de regels door steeds naar Mosjè te verwijzen, roept de schrijver van Koningen Sinaj in herinnering, waarop heel het volk zich verbond met God, en Mosjè machtigde om dit verbond als het ware voor hen uit de hemel te halen (Ex. 20 : 18-21, Deut. 5 : 24-29). In 1Kon. 18 keert het volk terug tot het verbond met de God van Israel en verkiezen ze Eliyahoe boven het politieke gezag van de koning. De openbaring Gods op de Karmel is een ondubbelzinnige afwijzing van de god Ba'al, die men zich dacht als een god die zich manifesteerde in storm, vuur en donder. In 1Kon. 19 zegt God dan ook dat Hij níet is in de storm, de aardbevingen en het vuur, maar ver daarboven verheven in het ruisen van de 'stille stem'. (George Savran, in Alter & Kermode (ed.), *The Literary Guide to the Bible*, 1987, pp. 160-3, met onze weglatingen en aanvullingen.)

gebrek aan continuïteit in het noordrijk waren het verschil tussen de politieke situatie en de maatschappelijke oriëntatie van beide rijken. Het noordrijk was niet alleen aanzienlijk groter dan Jehoeda, maar het bestond als gevolg van de stammenstruktuur uit een veelheid van tradities en ambities, met onderling vaak strijdige belangen. De lagen van de bevolking waren in Israel veel geschakeerder en de klassetegenstellingen veel feller dan in Jehoeda. Het waren deze machtsschommelingen die elk vorstenhuis verhinderden bij het volk die macht en dat gezag te vestigen die beleefd konden worden als symbool van het koningschap, zoals dat van het huis van David in Jehoeda. Bovendien nam in Israel de invloed van het leger hand over hand toe. Succesrijke generaals dongen meer dan eens naar de kroon. De wisseling der vorstenhuizen speelden zich voor het overgrote deel af in het leger of tijdens de oorlog. Ook de profeten hadden in Israel grote politieke macht. De steun van de profeten verleende aan deze omwentelingen het zegel van de wil Gods en de wil van het volk. (Naar *Toledot Am Jisrael*, I, p. 110-111).

Elisja en de spottende knapen
Een groep jongens jouwt Elisja na als hij uit Jericho weggaat op weg naar Beet-Eel: *Stijg op kaalkop, stijg op, kaalkop!* (2 : 23-25). Ze zijn razend op hem, want ze verdienden geld aan het brengen van zoet water naar Jericho en Elisja had het water zoet gemaakt, aldus Rasji (vgl. 2 : 19-22). Met hun woorden geven ze aan dat hij zich nooit zal kunnen meten met de Eliyahoe: die was sterk behaard, en Elisja is kaal! Laat ook hij maar eens proberen ten hemel op te stijgen! Elisja's reactie toont dat hij zich zeer wel met Eliyahoe meten kan: hij vloekt ze en 42 jongens worden door berinnen verscheurd.
De reaktie is extreem en volgens bSota 47a een van de oorzaken van zijn dood.

Elisja, 'de heilige man Gods'

Het optreden van Elisja begint in de nadagen van koning Achav's zoon Achaziahoe, of in het begin van de periode van diens broer Jehoram, en eindigt in de dagen van Jehoasj, de zoon van Jehoachaz uit het huis van Jehoe. In totaal 65 jaar, langer dan enige andere profeet in Israel. Achttien wonderen worden van hem verhaald, eveneens meer dan van elke andere profeet met uitzondering van Mosjè. Over de aard en het waarom van deze wonderen merkt J. Jacobsen in zijn boek *Chazon beMikra* (p. 65-66) het volgende op: In het boek Bereesjiet overkomen de aartsvaders wonderen, maar ze verrichten er zelf geen. Pas vanaf Sjemot (Exodus) en daarna, tot en met de boeken der Koningen, vinden we wonderen die door tussenkomst van mensen worden bewerkt. Tot aan de profeten Eliyahoe en Elisja gelden alle wonderen die met hulp van mensen gebeuren echter uitsluitend het gehele volk. *Met Eliyahoe en Elisja doen in Tenach wonderen hun intrede die ook individuele personen gelden.* Een verklaring kan worden gevonden in de woelige tijden: het volk was verdeeld over twee rijken, met de Tempel in Jehoeda, onbereikbaar voor de mensen uit Israel. Het vertrouwen in de Eeuwige stond in het Noordrijk onder zware druk; in feite heerste er de Ba'alsdienst. Vandaar het vitale belang van de vele wonderen, zowel voor het volk als voor de enkeling, verricht door boven hun omgeving uittorende mannen, die als gezondenen van de Eeuwige werden beleefd. De trouw gebleven enkelingen werden erdoor bemoedigd en gesteund, en de mare van de wonderen aan hen verricht hielden het vertrouwen in de Eeuwige levend. In Jehoeda met zijn Tempel lag de situatie anders. Jesjaja kon zich in zijn strijd tegen de afgoderij beperken tot scherpe spot (vgl. Jesj. 44). Ook Eliyahoe drijft de spot met de Ba'alspriesters, maar kan daarmee niet volstaan. Pas wanneer het volk het wonder met eigen ogen aanschouwt, roept het uit: *De Eeuwige, Die in onze God* (1Kon. 18 : 39).

Terug naar Elisja. Hij was de voortzetter van het werk van Eliyahoe. Aanvankelijk volgde hij zijn leraar ook in diens genadeloze strengheid (2Kon. 2 : 23-25), maar naderhand overheerst zijn zachtheid. Uit Gods verwijt aan Eliyahoe op de Chorev (1Kon. 19 : 9f), zal hij hebben opgemaakt dat 'woede een profeet zijn gave doet verliezen' (bPesachiem 66b). Zonder dat het hem door iemand wordt geboden gaat hij de oorlog tegen Moav in (3 : 11); zonder dat het hem gevraagd wordt maakt hij de koning de verblijfplaats van de vijand bekend. Zonder dat de Sjoenamitische het hem vraagt, informeert hij wat hij voor haar kan doen (4 : 13-16). In tegenstelling tot zijn grote leraar, die altijd alleen is en als een stormwind gaat van plaats naar plaats, maakt Elisja vele leerlingen en hij gaat niet alleen van plaats naar plaats, maar verblijft daar ook en richt er leerhuizen op, die het aantal van zijn toehoorders al gauw niet meer kunnen bevatten (6 : 1). En die toehoorders zijn niet alleen leerlingen ('de profeten'), maar ook de voornamen van de stad ('de oudsten', vgl. 6 : 32). Uit de woorden van de man van de Sjoenamitische (4 : 23) valt op te maken dat mannen en vrouwen elke Sjabbat en elke nieuwemaansfeest naar zijn verblijfplaats stroomden.

Regelmatig bezoekt hij alle delen van het land. Hij komt in Gilgal,

De genezing van Na'aman

Lees 2Kon. 5 en 7 : 3-10. In beide verhalen is sprake van de ziekte *tsara'at*. In *Tenachon over de Tora*, 16, p. 256-257 wezen we erop dat de *tsara'at*-ziekte niet zomaar vertaald kan worden met melaatsheid, zoals sinds de Septuagint gebruik is geworden. Waar het om gaat is dat mensen wier relatie met de Eeuwige is aangetast, een verandering ondergaan in hun verschijning, aan hun kleren en aan hun huid. In bijbelse tijden kreeg die aantasting de vorm van een aandoening die op melaatsheid lijkt. In onze dagen kunnen we denken aan het gevoel van onreinheid dat ons bevangen kan.

Rambam ziet er een waarschuwing in tegen laster, Rabbi Sjmoe'el bar Nachman voegt verschillende andere oorzaken toe, zoals arrogantie, ontucht en zelfzucht.

Uit het verhaal van Na'aman valt op te maken dat hij door arrogantie was aangetast (5 : 1); tevens zien we eruit hoe hij daarvan genezen wordt door wat hij wel als de ene vernedering na de andere moet ervaren. Zo is het een klein krijsgevangen Joods meisje dat de veldheer via zijn vrouw op de profeet Elisja wijst, een profeet uit een land waar Na'aman overwinningen op geboekt heeft. Hij laat zijn koning een brief schrijven naar de koning van Israel: op dat niveau pleegt hij zijn zaken te regelen. Het is nu Elisja die de koning van Israel opdraagt Na'aman te laten komen. Bij het huis van Elisja gekomen, wordt Na'aman niet door de profeet zelf te woord gestaan, maar door diens knecht Gechazi. Die zegt hem namens zijn meester dat hij zich zevenmaal moet wassen in de Jordaan. Na'aman voelt zich nogmaals vernederd: zijn er in zijn eigen land soms geen rivieren? Het zijn de dienaren van Na'aman die hem tenslotte overtuigen het advies op te volgen. Wat hem geneest is natuurlijk niet het water van de Jordaan, maar het feit dat hij zijn arrogantie heeft laten varen. Hij keert terug naar Elisja met de woorden; *Zie, nu weet ik dat er geen God is op heel de aarde dan in Israel!* (5 : 15). Hij be-

in het gebergte van Efrajiem (2 : 1; 5 : 22), en kennelijk ook in Gilgal bij Jericho (4 : 38), in Beet-Eel, in Sjoenam, in het leerhuis dat hij stichtte bij de Jordaan (6 : 2), in Dotan, en ook buiten het gebied van het koninkrijk: de woestijn van Edom (3 : 8) in het zuidoosten, en in Damascus in het noordoosten (8 : 7). Zijn vaste woonplaats bleef echter de hoofdstad Sjomron (5 : 3).
In het voetspoor van zijn leraar steunde hij de armen, en hij deed dat door zijn gebed: 'Elisja deed wat hij deed door gebed' (bMegila 27a). Allerwegen noemt men hem 'man Gods', een benaming die hem meer dan enige andere profeet begeleidt. Maar een enkele keer wordt hij 'profeet' genoemd (5 : 13; 9 : 1). In Tenach wordt alleen Elisja 'heilige man Gods' genoemd (4 : 9). Maar de grootste van al zijn benamingen is zijn eigen naam: Elisja.
In het voetspoor van zijn meester eerde hij het koningschap, wanneer dit bereid was naar zijn stem te luisteren, en onder zijn bewonderaars bevinden zich dan ook koningen. Een hunner vraagt Gechazi hem de grote daden van Elisja te verhalen (8 : 4); een ander (Jehoe?) noemt hem 'mijn vader' (6 : 21). Een kleinzoon van Jehoe spreekt Elisja aan zoals Elisja eens Eliyahoe noemde: 'Mijn vader, mijn vader, wagens en ruiters van Israel' (13 : 14 en 2 : 12).
Zo nauw was Elisja met het koningschap verbonden, dat hij de Sjoenamitische kon zeggen: *Is er iets waarover ik tot de koning of de legeroverste voor je kan spreken?* (4 : 13). Toch ging hij nimmer tot de hofhouding van de koning behoren, maar bewaarde hij, net als alle ware profeten, zijn zelfstandigheid. Hij diende niet de koning, maar het koningschap. Elisja is de eerste profeet wiens grootheid ook door andere volken wordt erkend. Een lid van de hofhouding van de koning van Aram heeft weet van *Elisja, de profeet in Israel* (6 : 12; zie ook 8 : 7). Hij is ook de eerste die door God naar de volken wordt gezonden. In Damascus volbrengt hij een van zijn zwaarste opdrachten: Chazaeel, de toekomstige koning van Aram te profeteren dat hij het werktuig zal worden van Gods toorn over Israel. Hij volbrengt die taak onder tranen (8 : 11-13).
Als alle ware profeten trekt Elisja niemand voor (3 : 13-14), haat hij geschenken (5 : 16), is hij edelmoedig tegenover de vijanden (6 : 22-23) en is zijn grootste zorg dat de Naam Gods zowel in Israel als onder de volken geliefd wordt.
Ook zijn nederigheid en zijn menselijkheid komen in de verhalen tot uiting. Hij weet dat God hem niet alles bekend maakt (4 : 27), hij weet dat profetie niet komt over een treurend hart en laat een speelman komen om zijn droefenis over de dood van Eliyahoe te lenigen (3 : 15). Wanneer hij gedwongen is tot Chazaeel te profeteren, probeert hij zich eerst in te houden, maar barst dan in tranen uit (8 : 11). Over de passage (6 : 21-23) waarin hij de koning verbiedt de soldaten die Elisja naar Sjomron gevoerd heeft te doden, zegt de midrasj (*Tanna debé Eliyahoe*, begin 7): 'Groter is de beperking die Elisja de koning van Israel oplegde, dan alle oorlogen die Joram, de zoon van Achav voerde.' En in de *Zohar* (2,44a) lezen we: 'Elisja viel in deze wereld toe, wat buiten Mosjè geen profeet in deze wereld toeviel.' (Deels naar *Da'at Mikra*.)

kent zich tot de God van Israel, vraagt een karrevracht Israelische aarde mee te mogen nemen voor een altaar voor de God van Israel en belooft geen andere goden meer te dienen, ook al zal hij zijn koning nog wel naar de tempel voor de afgod Rimon moeten begeleiden.
Het verhaal benadrukt dat het werk van de Eeuwige zich niet tot Israel beperkt, maar zich uitstrekt over alle volken. Ook de overwinningen van Na'aman op Israel zijn Zijn werk (5 : 1!). Na'aman is de eerste van Israels vijanden die de Eeuwige als de enige God erkent en vooruitwijst naar de tijd dat alle volken *de Naam van de Eeuwige zullen aanroepen* (Tsefanja 3 : 9).
Wanneer Gechazi de geschenken van Na'aman aanneemt die Elisja heeft geweigerd, is hij het die nu wegens zijn zelfzucht de *tsara'at*-ziekte krijgt.

De vier buiten het kamp

In 2Kon. 7 : 3-10 lezen we van *Vier door tsara'at getroffen mannen bij de ingang van de poort*, dwz buiten de belegerde stad (vgl. Num. 5 : 2). Ze worden genezen doordat ze hun zelfzucht laten varen en de boodschappers worden van een wonderbaarlijke redding. Ze merken dat de Arameeërs overhaast gevlucht zijn, met achterlating van al hun bezittingen. De vier doen zich in een van de tenten te goed aan eten en drinken en verbergen er voor zichzelf het zilver en goud dat ze vinden. Maar dan bedenken ze zich: *En ze zeiden tot elkaar: zo moeten we niet doen. Deze dag is een dag van* [goede] *tijding. Zouden we werkeloos blijven wachten tot het licht wordt, dan zullen we een misdaad hebben begaan.*
Dwz: dan zullen intussen nog meer mensen door de honger zijn omgekomen (Malbiem). 'En daarmee worden deze vier mannen tot helden: ze hebben zichzelf en hun begeerte weten te overwinnen, en ondanks hun eigen leed en isolement aan anderen weten te denken'. (Naar J. Jacobson *Chazon beMikra*, I, p. 280)

Wonder of mirakel?

Het boek Koningen vertelt een aantal wonderverhalen over Eliyahoe en zijn leerling en opvolger Elisja. Eén daarvan is het korte verhaaltje over Elisja en de drijvende bijl in 2Kon. 6 : 1-7. Het maakt ons getuige van een incident, dat op het eerste gezicht nauwelijks een diepzinnige verklaring waard lijkt. Maar er zit veel aan vast. Volgen we eerst eens de hoofdlijn van het verhaal:
Het aantal leerlingen van Elisja is zo drastisch toegenomen, dat de ommuurde en dichtbevolkte stad Sjomron geen voldoende woonruimte meer voor ze biedt. Het aantal leerlingen is zo sterk toegenomen na het wegsturen van de zelfzuchtige leerling Gechazi (5 : 27), die nooit medeleerlingen geduld heeft, aldus Malbiem. Ze zien dus uit naar een andere woonplaats en wel in de vlakte bij de Jordaan (1-2). Elisja gaat met de leerlingen mee, en bij de Jordaan gekomen vellen ze bomen om een nieuw onderkomen mee te bouwen.
Tijdens het werk vliegt bij een hunner een bijlblad van de steel en valt in de rivier. Omdat het werktuig geleend is, slaakt de leerling een kreet van ontzetting (5). Elisja, de man Gods, schiet te hulp. Hij snijdt een tak af, werpt die in het water en het bijlblad komt bovendrijven. De eerlijke leerling, die de geleende bijl wil teruggeven aan de eigenaar, hoeft niet anders te doen dan zijn hand uit te strekken om het ijzer te pakken (7).
Vergelijken we de verklaringen van enkele commentatoren, dan blijkt dat ze zich door de haast naieve eenvoud van het verhaaltje niet laten misleiden. Hun verklaringen graven diep en sluiten aan bij uiteenlopende opvattingen over wonderen in het algemeen. Voor Malbiem, een traditioneel Tenach-commentator uit de 19e eeuw, bestond het wonder uit het bovennatuurlijke karakter van Elisja's daad. De man Gods kon als het ware het soortelijk gewicht van ijzer en hout verwisselen, zodat hij het hout deed zinken en het ijzer deed drijven. Gods absolute vrijheid wordt niet ingeperkt door de wetten van de natuur. Malbiem haalt fel uit naar de middeleeuwse commentator David Kimchi, die een natuurlijke verklaring voor het verschijnsel biedt. Net als Rabbi Levi ben Gersjom (Ralbag) ontkent Kimchi allerminst dat Elisja een groot wonder verrichtte, maar van een inbreuk op de wetten van de natuur was volgens hem geen sprake. Voor de woorden *en hij sneed* [een stuk] *hout af en wierp het daarheen* (6), geeft hij deze opmerkelijke verklaring: Elisja bewerkte een stuk hout in de vorm van een nieuwe steel, en wierp die met kracht in het water, in de richting van de plek waar de bijl gezonken was. Het wonder was, dat het uiteinde van de steel zich precies voegde in het verbindingsgat van het bijlblad. Opgelicht door de houten steel, kwam het bijlblad boven drijven.
Wat noopt deze commentatoren tot zulke totaal verschillende verklaringen? De uitleg van Malbiem sluit aan bij de Godsvoorstelling van Tenach: God is met niets en niemand te vergelijken, maar we zijn nu eenmaal aangewezen op de menselijke voorstellingen die we van Hem maken. God wordt ervaren als een persoon die voortdurend op het doen en laten van enkeling en gemeenschap reageert. Volgens die voorstelling kan God vertoornd worden, bedroefd worden, berouw tonen en weer genadig zijn. Het boek Koningen biedt van die voor-

De wonderen der tsaddikiem
In 2Sam. 23 : 3 zingt David: *De God van Israel, heeft gesproken, de Rots van Israel: Mij is een heerser over de mensen, een rechtvaardige, een rechtvaardige, die heerst in de vreze Gods.* Hoe kan een rechtvaardige heersen?! Begrijp het aldus: de rechtvaardigen heersen alsof het de Heilige Hij zij gezegend is die heerst. Immers: alles wat Hij doet, doen ook de tsaddikiem. De Heilige Hij zij gezegend bedacht de onvruchtbaren, en zo bedacht Elisja de Sjoenamitische, zoals er staat (2Kon. 4 : 16): *Op deze tijd, als de tijd van het leven, zal je een zoon omhelzen.* De Heilige Hij zij gezegend doet de doden herleven, en Elisja deed de zoon van de Sjoenamitische herleven (4 : 35). De Heilige Hij zij gezegend kliefde het water, en Elisja kliefde het water (2 : 14). De Heilige Hij zij gezegend geneest zonder pleisters (Num. 12 : 14), en Elisja genas Na'aman zonder pleisters (2Kon. 5 : 14). De Heilige Hij zij gezegend maakte bitter water zoet, en Elisja maakte bitter water zoet (2 : 21).
De Heilige Hij zij gezegend doet de regen ophouden (Deut. 11 : 17), en Eliyahoe deed de regen ophouden (1Kon. 17 : 1). De Heilige Hij zij gezegend doet de regen weer vallen, en Sjmoe'el deed de regen vallen (1Sam. 12 : 17). De Heilige Hij zij gezegend doet het vuur neerdalen en Eliyahoe deed het vuur neerdalen (1Kon. 18 : 38). De tsaddikiem veranderen zelfs Gods natuurwetten, opdat de mensen huiver krijgen voor Hem. God maakte de nacht nacht en de dag dag. Maar Ja'akov maakte de dag tot nacht, zoals er staat (Gen. 28 : 11; *Hij overnachtte daar, want de zon was gekomen* en Jehosjoea maakte de nacht tot dag, zoals er staat (Joz. 10 : 12): *Zon sta in Giv'on stil.* (Devariem Rabba, 10, 3 en 2).
De tsaddikiem, de rechtvaardigen, ziet deze midrasj als de gemachtigden Gods, die in Zijn Naam met hun wonderen zichtbaar maken hoe Zijn scheppingswerk gericht is op de zorg voor zijn schepselen.

stelling tal van voorbeelden (bijv. 1Kon. 21-28-29 en 2Kon. 20). Wanneer God wil, maakt Hij gemaakte plannen ongedaan, en heft Hij voor Zijn rechtvaardigen de scheppingsorde tijdelijk op.
Voor de Middeleeuwse filosofie, waarvan Kimchi en Ralbag vertegenwoordigers zijn, is zo'n Godsvoorstelling al te menselijk. God is in hun ogen onveranderlijk, en daarom moet ook Zijn scheppingsorde dat zijn. In hun voorstellingswereld is God als het ware een klokkenmaker, die van het begin het werelduurwerk heeft afgesteld en dit gaande houdt volgens Zijn vooraf beraamde plan. Zo was al van het begin van de schepping de aarde zodanig geprogrammeerd, dat ze eens Korach en de zijnen op zou slokken (Num. 16 : 32); de ezel had al aan het begin van de schepping het vermogen gekregen om eens tot Bil'am te spreken (Num. 22 : 28). Aldus Rambam in zijn commentaar op Avot 5,6. Het wonder zit hem volgens deze visie niet, zoals de vorige, in Gods ingrijpen in de geschiedenis, maar in het feit dat alles al van te voren is geprogrammeerd en zich voordoet zodra de betreffende situatie zich aandient. De verklaring van de wonderen hangt dus af van het wereldbeeld van de verklaarders.
In de wonderverhalen over Elisja, vinden we ook de opwekking van het dode kind van de Sjoenamitische vrouw (2Kon. 4 : 8-37). In dit verhaal zoeken moderne mensen soms naar een rationele verklaring. Was de jongen misschien alleen maar schijndood, en heeft Elisja hem door mond-op-mond-beademing uit zijn bewusteloosheid doen ontwaken (vgl. ook 1Kon. 17 : 17-24)? Daarmee wordt het wonder echter ontkend en het verhaal ontkracht! Het is hoogstens nog een 'mirakel'. Het verhaal wil juist laten zien dat in een rechtvaardige als Elisja Gods liefde zich kán openbaren, omdát hij met die liefde voor de medemens bewogen is. Zie ook de midrasj op p. 89. En daarmee ontmoeten we weer een andere visie op het wonder: in het wonder komt de ware scheppingsorde tot uiting. Wanneer Daniël heelhuids uit de leeuwenkuil komt (Dan. 6), is dat voor Jitschak Arama helemaal geen wonder. Als de mens zich gedraagt in Gods beeld en gelijkenis, zijn het de dieren die vrezen voor de mens, en niet omgekeerd. Het wonder is alleen wonder zolang we de onverloste scheppingsorde als de normale zien.
In de doortocht door de Rietzee vinden we een samentreffen tussen de natuur, de rechtvaardige en Gods zorg voor Zijn volk. Wanneer Mosjè op Gods belofte vertrouwt (Ex. 14 : 15) en zijn hand uitstrekt over de zee, laat God een sterke Oostenwind waaien, die een pad over de zee droogwaait. Dit laatste heeft zich bij de Rietzee vaker voorgedaan (zie *Tenachon over de Tora*, p. 173/4) en is een natuurlijk verschijnsel. Het wonder van de Uittocht zit hem in de wijze waarop de natuur zich op het kritieke moment voegt naar de rechtvaardigen die vertrouwen op Gods belofte.
Voorvallen die op geen enkele manier in strijd met de natuurwetten zijn, zullen ook wij als wonderen ervaren, wanneer ze zich op een kritiek moment voordoen. Een leven dat voor een buitenstaander 'als door een toeval' is gered, zal voor de betrokkene een wonderbaarlijke redding zijn, die zijn hele verdere leven verandert.
In de gebeden *asjeer jatsar* (Dasberg-sidoer p. 4) en *modiem* (p. 49) dankt de Jood voor de wonderen die 'dagelijks bij ons gebeuren'. Want dat de wereld bestaat is nog het grootste wonder. Daarvoor oog te houden is onze eerste opdracht. (MvL&EW)

Het water van Jericho
Eliyahoe's laatste verblijfplaats voor zijn vertrek is Jericho, zoals Jericho de eerste plaats is waar Elisja het land weer binnenkomt. Jericho was de eerste stad die onder Jehosjoea door een wonder werd veroverd en verwoest (Joz. 6; en zie p. 11). Degeen die de stad herbouwen zal, zal getroffen worden in zijn nageslacht (Joz. 6 : 26). In de dagen van Achav herbouwt Jechiëel de stad toch en dat kost hem al zijn zonen (1Kon. 16 : 34). Volgens de midrasj (jSanhedrin 10,2) zou deze verachting van de profetie van Jehosjoea de reden zijn waarom Eliyahoe in de volgende zin (17 : 1) het ophouden van de regen aankondigt. Onder Eliyahoe wordt de herbouwde stad nu tot een verblijfplaats voor profeten (2Kon. 2 : 5). Het water is echter ondrinkbaar en dat maakt de stad ondanks zijn mooie ligging en goede klimaat onvruchtbaar (2 : 19). Zoals voor Jehosjoea bij de Intocht het water van de Jordaan week, en de eerste stad die hij verovert Jericho is, zo wijkt nu de Jordaan opnieuw voor Elisja en is ook nu Jericho de eerste stad waar hij Gods macht in zichtbaar maakt.
Het water van Jericho is zout; het zout staat volgens Malbiem voor de Kena'anitische invloeden die zich onder de fundamenten van de stad nog roeren. Elisja maakt het water (dat zelf staat voor Tora) zuiver door er het zout van het Verbond in te gooien (vgl. Num. 18 : 19). Zout heeft immers zowel een vernietigende als een genezende eigenschap. Wanneer Avimelech in Richt. 9 : 45 Sjechem verwoest, bestrooit hij de stad met zout, zodat er niet meer gewoond kan worden. Wat Elisja doet, is het vernietigende zout van de afgodendienst vervangen door het genezende zout van het Verbond. We maken hier kennis met weer een andere benadering van het wonder (zie vorige pag.), waarin de symboliek van Tora (= water) en van zout (= Verbond) geconcretiseerd wordt. Mosjè doet hetzelfde, dadelijk na de Uittocht (Ex. 15). Zie ook p. 86.

אותיות פורחות

Omhoogvliedende letters

Een bladzijde overdenking

Ik weet het: de poorten van de hemel zijn voor tranen nooit gesloten. Maar waarom zijn er dan poorten? Voor de tranen van hen die niet weten waarom ze huilen.

Rabbi Simcha Boenam

(Hoeveel manieren zijn er niet om deze woorden te begrijpen!)

Rechtvaardigheid wordt vaak gesymboliseerd met een weegschaal. Wanneer daaraan het zwaard wordt toegevoegd, is het een symbool, niet alleen van macht, maar ook van precisie. In fel contrast met deze Griekse symbolen van rust, gelijkheid en precisie, staat het profetische beeld van een stuwende, levenbrengende en alles beheersende macht: *Laat rechtvaardigheid neerstromen als een watervloed, en gerechtigheid als een machtige stroom* (Amos 5 : 24). Gerechtigheid is niet slechts een norm; het is een uitdaging, een naar de hemel reikende drift. Wanneer de schalen uit balans zijn en het oog van de rechter helder, dan kan evenwicht worden hersteld. Maar wanneer de ogen dof zijn en de schalen wankel, dan is een macht nodig die beukt en omwoelt, heelt en herstelt, als een bruisende stroom die leven wekt op een uitgedroogd land. Er is een dorst naar gerechtigheid die alleen een onstuimige stroom kan drenken.
Gerechtigheid als niet meer dan een zijriviertje dat vloeit in de stroom van menselijke belangen, raakt snel opgedroogd en nog sneller misbruikt. Maar gerechtigheid is geen beekje. Het is Gods macht in de wereld, een watervloed, een onstuimige aandrift, vol grandeur en majesteit. In de ogen der profeten is gerechtigheid meer dan een ideaal of een norm; gerechtigheid is geladen met de almacht Gods: Wat behoort zál er komen! De profeten spreken niet van een Goddelijke relatie tot een beginsel dat gerechtigheid heet. Ze zijn dronken van het besef van Gods relatie met Zijn volk en met alle mensen.
(Naar A.J. Heschel, *The Prophets*, p. 212-13)

Je moet niet begeren (Ex. 20 : 14). Om deze les te leren zijn gouden schaaltjes nodig.
Rabbi Jerachmiëel

Streef gerechtigheid, gerechtigheid na (Deut. 1 : 20). Waarom tweemaal 'gerechtigheid'? Omdat je gerechtigheid alleen met gerechtigheid bereiken kunt, en niet met bedrog.
HaYehudi haKadosj

לשבוח גלות	vergeten is ballingschap
לזבור גאולה	herinneren verlossing
(בש"ט)	(Ba'al Sjem Tov)

Geweld en verantwoordelijkheid

Volgens Rambam en Ramban moet Israel bij de verovering van Kena'an en ook bij verdedigingsoorlogen, altijd eerst vrede aanbieden (Deut. 20 : 10-12 gaat vooraf aan 16!). Jehosjoea gaf de belegerden de keuze te vluchten, vrede te sluiten of oorlog te voeren (jSjevi'iet 6,1). Kozen ze vrede, dan werd die aanvaard onder voorwaarde dat ze de zeven Noachitische geboden onderschreven (zie *Tenachon over de Tora*, 3, p. 48), de voorwaarden voor minimale menselijkheid. Geweld mag nooit bejubeld worden; de ware geweldenaar is hij die een vijand tot vriend weet te maken (*Avot deRabbi Natan*, a, 23).
Niettemin: de volkeren die de Noachitische geboden niet wilden onderschrijven, moeten volgens Deut. 20 : 16 worden uitgeroeid: *geen ziel moet je in leven laten*. Het gezichtspunt is dat een samenleving als van deze volken niet langer Gods beeld draagt, en werkelijk menselijk leven onmogelijk maakt. Mosjè drukt het volk op het hart alle tekenen te vernietigen van de afgodendienst die tot mensenoffers heeft geleid (Deut. 7 : 5, 25; 12 : 2-3). De dragers van deze cultuur worden echter gespaard zodra ze de geboden van minimale menselijkheid in acht nemen. Respect voor het leven eist dat onschuldig

---

'De hemel is de hemel van de Eeuwige, maar de aarde gaf hij de mensen' (Ps. 115 : 16). Aldus wilde de Eeuwige het aanvankelijk. Maar toen Hij de Tora gaf, herzag Hij Zijn aanvankelijke decreet. Hij zei: laten de lagere werelden opstijgen naar de hogere en de hogere afdalen naar de lagere. En Ik zal het initiatief daartoe nemen: *En de Eeuwige daalde af naar de berg Sinaj* (Ex. 19 : 20). En tot Mosjè zei Hij: *ga op naar de Eeuwige* (24 : 1). Sjemot R. 12,3.

---

vergoten bloed niet ongestraft blijft, en dat het leven gespaard blijft, zelfs wanneer dat alleen maar kan door de vervolger te doden.
Maar hoe rijmt dit alles met Gods opdracht aan Jehoe het huis van Achav tot de laatste man uit te roeien (2Kon. 10)? De straf over het huis van Achav wordt pas uitgesproken na de laaghartige moord op Navot, waartegen hij niet in het geweer is gekomen. Maar waarom laat God Achavs misdaad tegenover Navot dan vergelden aan zijn zoon Jehoram en niet aan hemzelf (1Kon. 21 : 29)? Omdat Achav ommekeer gedaan had; hij wordt gedood (1Kon. 22 : 35-38) omdat hij een verbond met Ben Hadad gesloten had (20 : 34 en 42).
Jehoe, die het oordeel over Achavs zoon volvoerde (2Kon. 9 : 16ev) herinnerde zijn hoofdman aan de woorden Gods: *Zag ik gisteren niet het bloed van Navot en het bloed van zijn zonen? – luidt het woord van de Eeuwige – Ik zal het je vergelden op deze akker, luidt het woord van de Eeuwige. Nu dan, neem hem op en werp hem op de akker, volgens het woord van de Eeuwige* (9 : 26). God kon Jehoram straffen omdat ook hij zich aan afgodendienst en misdaden had schuldig gemaakt (3 : 1-3). Maar waarom werd dan het gehele huis van Achav, en zelfs zijn aanhang gedood (10 : 11) Het antwoord luidt: allen droegen verantwoordelijkheid, omdat ze aan de misdaden hadden meegewerkt, of hadden toegezien en niet in opstand waren gekomen. (MvL)

De Samaritanen

In 2Kon. 17 : 7-23 horen we nog eens de verklaring van de ondergang van het noordrijk. De passage eindigt aldus: *En Israel werd uit zijn land in ballingschap afgevoerd naar Asjoer.* Uit 17 : 35 blijkt dat niet alle Israelieten werden gedeporteerd, want 35-39 is kennelijk gericht tot hen die achterbleven. In 17 : 24 vernemen we hoe de koning van Asjoer het land opnieuw bevolken wil, door er inwoners uit Assyrische steden heen te brengen. In het ontvolkte gebied had zich intussen een leeuwenplaag kunnen ontwikkelen, die de immigranten toeschreven aan de toorn van de 'lokale god'. Ze vroegen daarom de koning van Assyrië hun een Israelitische priester te zenden, om hen in de Tora van Mosjè te onderrichten. Allengs namen ze de zeden en gewoonten van de achtergebleven Israelieten over, pelgrimeerden naar Beet Eel waar nog Israelitische priesters dienst deden, maar bleven naast de God van Israel ook hun oorspronkelijke afgoden dienen (28-32), waarbij ook mensenoffers werden gebracht.
Naar hun nieuwe woonplaats gingen ze 'Samaritanen' heten. In de Talmoed heten ze ook wel *goeré arajot* (bevreesden voor leeuwen), of Koetiem, naar de plaats Koeta, waar een deel van de nieuwelingen vandaan kwam (vgl. 24). Nadat Jehosjia de altaren van Beet Eel en elders in Sjomron (Samaria) verwoest had, trokken ze ook wel naar Jerusalem, om daar offers te brengen. Na de terugkeer van het Joodse volk uit de Babylonische ballingschap eisten ze opname in de Joodse gemeenschap en deelname aan de bouw van de Tempel. Dit werd echter afgewezen, waarna ze de Joodse gemeenschap met alle middelen probeerden dwars te zitten. In 420 v komt het tot de bouw van een eigen Tempel op de berg Geriziem, waar ze tot op de huidige dag (hun aantal ligt nu rond de 500), hun versie van de Joodse eredienst voortzetten.

Chizkiahoe

17 : 6 *In het negende jaar van Hosjea nam de koning van Asjoer Sjomron* [Samaria] *in. Hij voerde Israel in ballingschap naar Asjoer...* De aanleiding tot de ondergang van het noordrijk is de opstand van Hosjea tegen het machtige Asjoer. De oorzaak is echter de ontkenning van de geboden Gods, zoals in 17 : 7-23 nog eens onderstreept wordt: *daarom was de Eeuwige zeer vertoornd geworden op Israel en had hen van Zijn Aangezicht verwijderd. Niets bleef er over dan alleen de stam van Jehoeda* (7 : 18). Vanaf hoofdstuk 18 volgen nu de lotgevallen van Jehoeda, die uiteindelijk ook uitmonden in de ondergang van het rijk en de verbanning van de inwoners. Onder twee rechtvaardige koningen, Chizkiahoe en Jehosjiahoe maakt het volk nog een laatste bloeiperiode door, ondanks de politieke verwikkelingen en de oorlogen met eerst Asjoer, daarna Bavel. Chizkiahoe *deed wat recht is in de ogen van de Eeuwige, geheel zoals zijn vader David gedaan had* (18 : 3). *Hij vertrouwde op de Eeuwige, de God van Israel. Geen was hem gelijk onder onder alle koningen van Jehoeda na hem en zij die voor hem kwamen. Hij hing de Eeuwige aan, week niet van hem af en onderhield de geboden die de Eeuwige aan Mosjè had geboden. De Eeuwige was met hem* (5-7). Van Josjiahoe wordt met andere woorden hetzelfde gezegd: *Niet was er voor hem een koning aan hem gelijk, die zich zo tot de Eeuwige keerde met heel zijn hart, heel zijn ziel en al zijn macht, geheel naar de wet van Mosjè; en na hem stond zijns gelijke niet op* (23 : 25). Maar dan volgt: *Maar de Eeuwige keerde zich niet af van zijn hevig brandende toorn die ontvlamd was tegen Jehoeda, om al de krenkingen waarmee Menasjè hem gekrenkt had* (26). De ondergang van Jehoeda wordt uitgesteld, maar niet teniet gedaan.

Aan deze koningen wijden we enkele bladzijden. Beginnen we met Chizkiahoe. Na de ondergang van Sjomron beschouwden de koningen van Jehoeda zich als erfgenamen van het noordrijk Israel. Langs elke mogelijke weg trachtten ze bescherming te bieden aan degenen die niet waren weggevoerd, en zoveel mogelijk delen van het noordrijk onder invloed van Jehoeda te brengen. Dit doel beheerste het beleid van Chizkiahoe, die zich daarbij aanvankelijk verre hield van de verschillende pogingen tot opstand tegen Asjoer. Dank zij zijn voorzichtige beleid genoot het land voor het grootste deel van zijn regeringsperiode politieke en economische rust en hij wist de grenzen van zijn gebied zowel naar het noorden als naar het zuiden uit te breiden. Ondanks de schatplichtigheid aan Asjoer werd Jehoeda door zijn toedoen tot het belangrijkste land in het gebied tussen Asjoer en Egypte. Hij rekende af met de afgodencultus in het land en maakte Jerusalem tot het centrum van het religieuze leven (zie 2Kron. 29-31). Veranderingen in de politieke situatie en de verzwakking van Asjoer brachten hem uiteindelijk echter toch tot opstand tegen Asjoer. Het relaas van zijn regeringsperiode in het Koningenboek begint daarmee. Het vertelt het verhaal natuurlijk ook nu niet als geschiedenis, maar als een les in de leiding Gods. Nadat er gezegd is dat ook hij, net als Hosjea van Israel voor hem, in opstand is gekomen tegen de koning van Asjoer, volgt in 18 : 9-12 nogmaals het relaas van de ondergang van het noordrijk. Waarom? Abravanel geeft verschillende redenen. In de eerste plaats om het

2Kon.en de schriftprofeten

In de periode van de twee rijken treden verschillende profeten op die in de ontwikkelingen een grote rol hebben gespeeld maar in het Koningenboek zelf niet voorkomen. Ze worden in het boek niet of maar een enkele keer vermeld, omdat ze in hun eigen boeken over hun optreden verslag hebben gedaan. Voor het noordrijk zijn dat Amos en Hosjea, voor Jehoeda zijn het Jesjaja (die in 2Kon. 19 en 20 wél voorkomt), Micha, Tsefanja, Jeremia en Jechezkel.

De hoofdstukken 2Kon. 18-21 vinden we voor een groot deel (zij het met kleine wijzingen) terug in Jesj. 36-39. *Da'at Mikra* neemt aan dat de bron voor deze hoofdstukken lag in 'Het boek der kronieken van de koningen van Jehoeda' (zie 2Kon. 20 : 20) en vandaar zijn overgeschreven in zowel het boek Jesjaja als het Koningenboek.

Dat het Koningenboek over een aantal gebeurtenissen vrij kort is – zoals over de lotgevallen van de laatste koningen van Jehoeda en over de achtergebleven rest van het volk (het verhaal van Gedalia) – zal komen omdat deze uitvoerig staan vermeld in het boek Jeremia, die volgens bBva Batra 15a de auteur van het Koningenboek is. Dit laatste blijkt uit tal van toespelingen op het Koningenboek (ook op 1Kon.) die in het boek Jeremia zijn te vinden, vaak met overeenkomstig woordgebruik. *Da'at Mikra* toont dit overtuigend aan. De slothoofdstukken (25) van Koningen en van Jeremia (52) lopen qua inhoud en taalgebruik wel duidelijk parallel. De passage over Gedalja ontbreekt in Jer. 52, omdat hij daarover in zijn boek al uitvoerig verslag heeft gedaan (nl. in hoofdstuk 40) en het Koningenboek daar dus stilzwijgend naar verwijst.

Het verhaal van de ondergang van Israel en Jehoeda moet dus worden aangevuld met de woorden van de genoemde profeten.

verschil te laten zien tussen een rechtvaardige en een onrechtvaardige koning. Zoals Sjalmanèser optrekt tegen Sjomron, zo trekt Sancheriv op tegen Jehoeda. Hij verovert tal van steden (18 : 13), probeert Chizkiahoe tot overgave te bewegen (17-36) en slaat tenslotte het beleg voor Jerusalem. De profeet Jesjaja profeteert echter de redding (19 : 6, 20-34), Chizkiahoe houdt ondanks zijn wanhoop stand, bidt tot God (19 : 15f) en het leger van Sancheriv (85 000 man) wordt door een engel met de dood geslagen.

De tweede reden om het relaas van het vruchteloze verzet van Hosjea van Israel vooraf te laten gaan aan het geslaagde verzet van Chizkiahoe is de verklaring voor het feit dat Chizkiahoe zich eerst voor de koning van Asjoer buigt en zich schatplichtig aan hem maakt (18 : 14-16), in plaats van hem de oorlog aan te zeggen. Indachtig het lot van een vestingstad als Sjomron, beseffend dat ook het volk van Jehoeda tegen de Eeuwige had gezondigd, en ziende hoe Sancheriv stad na stad in Jehoeda verovert, wilde hij het risico van een oorlog vermijden. Men kan zich nu de vraag stellen waarom de koning van Asjoer dan toch een sterke legermacht naar Jerusalem stuurt om de stad tot overgave te bewegen? Abravanel antwoordt: om Chizkiahoe leer om leer te geven. Was hij niet begonnen met het juk van Asjoer af te werpen (18 : 7)? Dit wordt hem nu met bedrog betaald gezet. (In het parallelverhaal van 2Kron. 32 wordt van Chizkiahoe's bereidheid tot hernieuwde schatplichtigheid aan Asjoer gezwegen).

Rest dan nog de vraag waarom deze troebelen over Jehoeda komen, terwijl Chizkiahoe toch een rechtvaardige koning was? Jesjaja geeft het antwoord: om de overtredingen van zijn volk: *Daarom, zie, de Eeuwige doet over hen opkomen de machtige en geweldige wateren van de rivier, de koning van Asjoer, met al zijn heerlijkheid. Deze zal buiten zijn beddingen stijgen, buiten zijn oevers rijzen, binnendringen in Jehoeda*, enz. (Jesj. 8 : 7f). Een rechtvaardige koning alleen kan het onheil uitstellen, maar niet voorkomen wanneer het volk niet omkeert. Zie ook Jesj. 1 : 21f.

'Jerusalem bleef gespaard, maar het land Jehoeda werd in de oorlog zwaar getroffen. Vele van haar steden werden verwoest, duizenden inwoners werden in ballingschap weggevoerd en delen van het kustgebied vielen in handen van de Filistijnen. Dit alles versterkte echter opnieuw de positie van Jerusalem als centrum van de eredienst, wat tot uitdrukking kwam in de hervormingen van Josjiahoe' (*Toledot Am Jisrael*, I, p. 145).

De woorden van Jesjaja 9 : 5-6: *Want een kind is ons geboren, een zoon is ons gegeven, en de heerschappij is op zijn schouder* betrekt Bar Kappara in bSanhedrin 94a op Chizkiahoe: 'de Heilige Hij zij gezegend wilde Chizkiahoe tot masjiach maken, en Sancheriv tot Gog en Magog. Maar de engel van het recht wierp tegen: Heer der wereld, wanneer U David niet tot masjiach maakte, die zoveel liederen en lofzangen op U heeft gezongen, waarom dan wel Chizkiahoe, aan wie U al die wonderen gedaan hebt, maar die geen lied voor U gemaakt heeft?'

De omkeer van Menasjè

'Chizkiahoe leerde Tora, maar zijn zoon Menasjè leerde hij haar niet? Luister: er staat (2Kron. 33 : 11): *Ze bonden hem met dubbele koperen ketenen en voerden hem naar Bavel*. Wat deden ze daar met hem? Ze zetten hem in een koperen pot met gaatjes en daaronder staken ze een vuur aan. Maar ook toen liet hij zijn afgodendienst nog niet varen: er was geen vreemde god tot wie hij niet om redding riep. Toen hem dat allemaal niet hielp herinnerde hij zich een Schriftvers dat zijn vader hem geleerd had: *Wanneer je in nood komt te verkeren (–) keer dan terug tot de Eeuwige je God en luister naar Zijn stem* (Deut. 4 : 30). Laat ik Hem dan nu aanroepen, baat het niet dan schaadt het niet. Hij deed het, zoals er staat: *En hij boog zich voor de God van zijn voorouders en bad tot Hem* (2Kron. 33 : 13). Maar de dienstengelen die ervoor waken dat er recht wordt gedaan stopten alle vensters van de hemel dicht, zodat zijn gebed de Heilige Hij zij gezegend niet bereiken kon. Ze zeiden: Heer der wereld: iemand die een afgodsbeeld in Uw Tempel gezet heeft, diens ommekeer kunt U immers niet aanvaarden? Maar Hij zei: Als Ik zijn omkeer niet aanvaard, dan sluit ik de deur voor állen die omkeer doen. En wat deed de Heilige Hij zij gezegend? Hij maakte een opening onder de troon van Zijn glorie en *Hij liet zich door hem verbidden* (13). En Rabbi El'azar, de zoon van Rabbi Sjim'on legt uit: dat woord "verbidden" is in het Aramees: 'een opening maken" (jSanh. 28c).'

De midrasj oppert dat de Eeuwige het strenge recht laat wijken voor elke ommekeer, zelfs wanneer die voortkomt uit een onzuiver hart! Het oordeel over Jehoeda wordt daarmee echter niet afgewend, want het volk heeft zich door de afgodendienst van Menasjè laten meeslepen, en het onrecht is niet hersteld. Zie 2Kon. 23 : 26 en 24 : 3-4.

Jehosjiahoe

Uit 2Kon. 22-23 en 2Kron. 34-35 kan de geschiedenis van Jehosjiahoe als één samenhangend geheel worden bijeengelezen. Een illustratie van de regel uit midrasj Tanchoema, Choekat: 'De woorden van Tora [*in de betekenis van Tenach*] openen voor elkaar deuren en poorten'. Uit beide verslagen, alsmede uit de woorden van de profeten uit die tijd, blijkt dat Jehosjiahoe gerekend moet worden tot de grote koningen uit het huis van David. In het achtste jaar van zijn regering, op zijn zestiende jaar, 'begon hij de God van David zijn voorvader te zoeken' (2Kron. 34 : 2-3), wat wil zeggen dat hij het koningschap van David in al zijn glorie wilde herstellen. Vier jaar later, toen zijn koningschap hecht gevestigd was, en hij de tegenkanting van de hovelingen uit de tijd van zijn vader (Amon) en zijn grootvader (Menasjè) niet meer hoefde te vrezen, begon hij het land drastisch te reinigen van alle sporen van afgodendienst. Uit 23 : 19 leren we dat zijn heerschappij zich ook uitstrekte over het voormalige noordrijk. Zes jaar daarna (in het 18e jaar van zijn regering) begon hij met het herstel van de Tempel *die de koningen van Jehoeda verdorven hadden* (2Kron. 34 : 11). In de zes jaar daarvoor waren de Levieten al begonnen met het innen van de gelden daarvoor (34 : 9). Bij het herstel van de Tempel werd het oude boek van de Tora gevonden, geschreven door Mosjè zelf (34 : 14). Het terugvinden van een zo kostbaar handschrift, dat jarenlang verloren was gewaand, moest wel tot overweldigende emoties leiden, temeer waar de Tora van dit door Mosjè zelf geschreven boek zegt dat het Israel tot getuige dienen zou (Deut. 31 : 26). De koning scheurt zijn kleren en heel het volk trad toe tot het Verbond (Kon. 23 : 3). Hij laat de profetes Choelda vragen of nu werkelijk alle vervloekingen die de Tora (Deut. 28 : 15f) uitspreekt waar zullen worden. Waarom Choelda en niet Jeremia, Tsefanja, Jechezkel, die alle in die tijd optraden?
In bMegila 14b wordt geopperd: 'Omdat vrouwen barmhartig zijn'. Choelda beaamt dat de vervloekingen zich inderdaad zullen voordoen. Alleen Jehosjiahoe zal dit bespaard blijven. Hij heeft de woorden van de Tora verstaan, heeft zijn kleren gescheurd en geweend (2Kron. 34 : 27-28).
Het terugvinden van het Toraboek had twee gevolgen: het bevestigen van het verbond tussen God en Zijn volk (2Kron. 34 : 29f) en een grootscheepse viering van het Pesachfeest in Jerusalem, *zoals er niet gevierd was van de dagen van de Richteren af* (2Kon. 23 : 21-23; Kron. 35). Ook Chizkiahoe herstelde het Pesachfeest, maar daaraan gaven veel minder mensen gehoor (2Kron. 30).
Bij de dood van deze rechtvaardige koning spreekt Jeremia een klaagzang uit (2Kron. 35 : 25) over de laatste kans van het Joodse volk voor tal van generaties. 'De klacht van Jeremia over het verloren gaan van *de adem van onze neuzen, de gezalfde van de Eeuwige* (Klaagl. 4 : 20) was tevens de hartekreet van iemand die met de ogen van een profeet de weg gezien heeft die het Joodse volk nu zou moeten gaan: ballingschap, vernedering en verval; om pas na generaties weer op te staan en zich te vernieuwen' (Steinsaltz, *Biblical Images*, p. 202).

Het lot van profeten
Een midrasj over de weerzin van een profeet om over Israel onheil te profeteren (zie ook 2Kon. 8 : 11-12): 'Zei de Heilige Hij zij gezegend tot Jeremia: Ga en profeteer tot Israel. Hij antwoordde: *Ik kan niet spreken want ik ben maar een knaap* (Jer. 1 : 6), en U wil dat ik zo'n zware profetie tot Israel profeteer? Maar Hij antwoordde hem: *Nog voor je uit de baarmoeder kwam heb Ik je gewijd, als profeet over de volken heb Ik je gesteld*. En meteen nam hij de profetie op zich, denkende dat hij alleen over de volken hoefde te profeteren. Maar meteen zei hem de Heilige Hij zij gezegend: *Neem de beker wijn van de toorn* (25 : 15). Jeremia nam de beker op, zoals er staat: *en ik nam de beker uit de hand van de Eeuwige* (17), denkend dat hij hem alleen aan de volken hoefde te schenken. Maar Hij zei: Weet je dan niet hoe het hoort? Schenkt men hem die aan het hoofdeinde zit niet het eerst? En wie zit aan het hoofd van de volken? Jerusalem zit aan het hoofd van de naties. Wat moet door Jeremia heen zijn gegaan! Zoiets als een priester die een van overspel verdachte vrouw het bittere water moet laten drinken (Num. 5 : 12f) en op het moment dat hij haar aanziet merkt: het is zijn moeder! Toen de Heilige Hij zij gezegend hem zei: Schenk het Jerusalem in, toen zei hij: Heer der wereld, dát hebt U me toch niet gezegd? U hebt gezegd: *als profeet over de volken heb Ik je gesteld*. En het eerste van mijn profetie moet tot mijn eigen volk zijn?! *U hebt me misleid en ik liet me misleiden!* (20 : 7). Zei hem de Heilige Hij zij gezegend: Je hebt het al op je genomen en je kunt nu niet meer terug. Meteen nam hij de beker op uit Zijn hand en zij dronk haar tot de laatste druppel, zoals er staat (Jechez. 23 : 34): *Jullie zult hem drinken en uitzuigen*. Toen Jeremia zag dat het oordeel over Jerusalem onafwendbaar was, weende hij en hief een klaagzang aan: *Hoe zit zij daar verlaten*, enz. (Klaagl. 1 : 1). (Jalkoet Sjim'oni Echa 1).

Lernen met Tenachon

Deze rubriek is speciaal bedoeld voor Tenachon-groepen, die bij het bestuderen van de afleveringen graag wat richtlijnen en houvast willen hebben. De vragen willen U door de stof leiden zoals een paaltjeswandeling door het bos. De vragen zijn dus geen doel op zichzelf: het gaat om het bos, niet om de paaltjes!
U hebt het meest aan deze rubriek wanneer u als volgt te werk gaat:
1. Lees 2Kon. een keer door;
2. Bespreek daarna met elkaar (een deel van) onderstaande vragen.
3. Lees tenslotte deze aflevering in zijn geheel en bespreek de resterende thema's.

Vraag 1: Ga na welke van de koningen van Israel positief worden beoordeeld en welke negatief. Doe hetzelfde voor de koningen van Jehoeda. Welk beeld krijgt u?
Vraag 2: Lees 2Kon. 17 : 7-23. Waarom gaat Israel volgens deze interpretatie in ballingschap?
Vraag 3: Lees 2Kon. 21 : 1-15; 23 : 25-27 en 24 : 1-4. Waarom gaat Jehoeda volgens deze interpretatie in ballingschap? Zijn er verschillen tussen de reden voor Israels ballingschap en die van Jehoeda?
Vraag 4: Waarom zouden de goede daden van Josjiahoe de boze daden van Menasjè niet meer kunnen goed maken (23 : 26)?
Vraag 5: Lees '2 Melachiem: de koningen van Israel en Jehoeda' (p. 81). Hoe en in hoeverre worden vraag 1-4 hier beantwoord?
Vraag 6: Waarom kan de profetische interpretatie van de ballingschap van Israel en Jehoeda niet zonder meer op latere situaties worden toegepast?

Vraag 7: Lees de verhalen over Eliyahoe (1Kon. 17-21 en 2Kon. 1 : 1-2 : 18. Welk beeld krijgt u van Eliyahoe?
Vraag 8: Lees Mal. 3 : 23-24 (soms 4 : 5-6). Welk beeld van Eliyahoe krijgt u hier?
Vraag 9: Lees het eerste deel van 'Eliyahoe de onsterfelijke profeet' (p. 82 tot aan 83: 'bekijken we nu'). Hoe wordt Eliyahoe hier gekarakteriseerd?
Vraag 10: Lees achtereenvolgens 'Eliyahoe de genadeloze' (p. 82), 'Eliyahoe helper in de nood' (83), 'Eliyahoe de vreugdebode' (84) en het laatste deel van 'Eliyahoe de onsterfelijke profeet' (p. 84 vanaf 'Het veelkantige beeld'). Welk beeld van Eliyahoe komt in elk van deze artikelen naar voren?
Vraag 11: Kunt u de verschillende beelden van Eliyahoe in de latere traditie verbinden met het beeld van Eliyahoe in Melachiem?

Vraag 12: Lees de verhalen over Elisja in 2Kon. 2-13. Welk beeld krijgt u van Elisja?
Vraag 13: Lees het tweede deel van 'Elisja de heilige man Gods' (p. 87 vanaf 'Terug naar Elisja'). Welk beeld wordt hier van hem gegeven?
Vraag 14: Lees 'Elisja en de spottende knapen' (p. 86). Waarom bespotten volgens dit artikel de knapen Elisja? En hoe wordt Elisja's reactie hier beoordeeld?
Vraag 15: Lees 'Tsara'at' in *Tenachon over de Tora* 16 (p. 256f) en daarna 2Kon. 5. Kunt u verklaren waarom Na'aman *tsara'at* heeft, waarom hij daarvan wordt genezen en waarom Gechazi het krijgt?
Vraag 16: Lees 'De genezing van Na'aman (p. 85f). Welke antwoorden op vraag 15 vindt u hier?

Vraag 17: Welke overeenkomsten zijn er tussen Eliyahoe en Elisja? En welke verschillen?
Vraag 18: Welke overeenkomsten zijn er tussen Eliyahoe en Mosjè? En tussen Elisja en Jehosjoea?
Vraag 19: Lees het tweede deel van 'De profeten in het koningenboek' (p. 85 vanaf: 'Van de meeste profeten'). Hoe worden vraag 17 en 18 hier beantwoord?

Vraag 20: Het boek Koningen vertelt een aantal wonderverhalen van Eliyahoe en Elisja. Wat is naar uw gevoel een wonder en waartoe dient het?
Vraag 21: Lees 2Kon. 6 : 1-7. Hoe zoudt u dit verhaal willen uitleggen?
Vraag *22:* Lees 'Wonder of mirakel?' (p. 89f). Welke antwoorden op vraag 20 en 19 kunt u uit dit artikel afleiden?
Vraag *23:* Lees het eerste deel van 'Elisja de heilige man Gods' (p. 87 tot 'Terug naar Elisja'). Wat is volgens dit stuk de functie van een wonder?
Vraag *24:* Lees 'De wonderen der tsaddikiem' (p. 89). Wat is volgens dit artikel de functie van een wonder?

Vraag *25:* Lees het verhaal van Jehoe (2Kon. 9-10). Is het vele geweld dat Jehoe gebruikt volgens dit verhaal gerechtvaardigd? Waarom wel en waarom niet?
Vraag *26:* Lees 1Kon. 21 : 17-27; 22 : 35-37 en 2Kon. 9 : 6-8. Waarom wordt niet alleen Achav zelf, maar ook zijn hele huis gestraft voor Achavs wandaden?
Vraag *27:* Lees 'Geweld en verantwoordelijkheid' (p. 92). Welke antwoorden op vraag 25 en 26 kunt u in dit artikel vinden? (DvU)

Colofon

Tenachon verschijnt elke twee maanden.

Uitgever:
B. Folkertsma Stichting voor Talmudica
B. Folkertsma Center for Jewish Studies
Burgemeester Lambooylaan 18
1217 LD Hilversum (035-219406)
Redactie: Eli Whitlau
Abonnementen:
Boekencentrum b.v.
Postbus 29
2700 AA Zoetermeer
(079) 615481
Abonnementsprijs: *f* 70,– per jaar.
Prijs van losse nummers *f* 12,50
Het abonnementsjaar loopt van 1 oktober tot 30 september

© 1987 B. Folkertsma Stichting voor Talmudica